

Ο ναός της Παναγίας Βλαχερνών στην Κωνσταντινούπολη

[/ Ορθόδοξες Προβολές](#)

Ὁ ναὸς τῶν Βλαχερνῶν ὑπῆρξε τὸ πιὸ γνωστὸ καὶ τὸ πιὸ φημισμένο ἱερὸ τῆς Παναγίας στὴν Κωνσταντινούπολη, μὲ διαρκῆ ἀκτινοβολία σ' ὁλόκληρο τὸν χριστιανικὸ κόσμο.

Τὰ κυριότερα στοιχεῖα τῆς ἱστορίας του καὶ τῶν περιπετειῶν του στὴ βυζαντινὴ περίοδο εἶναι: Τὸ ναὸ ἔχτισε ἡ αὐτοκράτειρα Πουλχερία μεταξὺ τῶν ἐτῶν 450-453, ἔτος τοῦ θανάτου της καὶ μαζί μὲ τὸν Μαρκιανὸ (450-457) τὴ διακόσμησαν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐπὶ Λέοντος Α΄ (457-474) ὁ ναὸς ὁλοκληρώθηκε καὶ ἀπέκτησε λάμψη, ἰδιαίτερα μὲ τὴ δημιουργία τοῦ «ἀγίου λούσματος» καὶ τοῦ ἀγιάσματος. Τότε χτίστηκε καὶ τὸ παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας σοροῦ γιὰ νὰ δεχτῆ τὸ ὠμοφόριο καὶ τὴν Τιμία Ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου, πὺ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη τὸ 473. Τότε παραχωρήθηκαν στὸ ναὸ σημαντικὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα, κυρίως κτήματα. Ὁ Προκόπιος σημειώνει ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ τοῦ Ἰουστίνου Α΄ (518-527) τροποποίησε καὶ τελειοποίησε τὸ ἀρχικὸ οἰκοδόμημα. Στὴν περιγραφή πὺ δίνει ἀφήνει τὴν ἐντύπωση πὺς στὸν τύπο τῆς βασιλικῆς ὑψώθηκε τροῦλλος, στηριγμένος σὲ ἡμικύκλιο πὺ σχηματίζαν οἱ κίονες. Ἡ ἀνακαίνιση αὐτῆ, ἐπὶ Ἰουστίνου Α΄, περιλαμβάνεται καὶ σὲ δύο ἐπιγράμματα τῆς Παλατινῆς

Άνθολογίας.

Πολλοὶ αὐτοκράτορες, κατὰ καιρούς, ἀπὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον βοήθησαν στὴν ἀναδιοργάνωση τῶν Βλαχερνῶν μὲ διάφορες, δωρεές. Τὸ μέγεθος τῶν λειτουργικῶν ἀναγκῶν τοῦ ναοῦ ἀποκαλύπτεται ἀπὸ Νεαρὰ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ὁποία ὀρίζει τὸ ἱερατεῖο καὶ τὸ προσωπικὸ ὡς ἑξῆς: 12 πρεσβύτεροι, 18 διάκονοι, 6 διακόνισσαι, 8 ὑποδιάκονοι, 20 ἀναγνώστες, 4 ψάλτες καὶ 6 θυρωροί, συνολικὰ 74 ἄνθρωποι στὴν ὑπηρεσία τοῦ μεγάλου θρησκευτικοῦ κέντρου λατρείας τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ Ἰουστίνος ὁ Β΄ (565-578) εἶχε προσθέσει δύο ἀψίδες, ἐνισχύοντας τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, ἐνῶ σὲ κάποια νεώτερη φάση ὁ Ρωμανὸς Γ΄ Ἀργυρὸς (1028-1034) διακόσμησε μὲ χρυσὸ καὶ ἀσήμι τὰ ἐσωράχια τῶν τοξοστοιχιῶν.

Θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὁ ρόλος ποὺ διεδραμάτισε ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν στὴ διάρκεια τῆς Εἰκονομαχίας καὶ προπαντὸς ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε΄. Ἐπειδὴ ἦταν τὸ λατρευτικὸ κέντρο τῶν Ὀρθοδόξων, παράλληλο μὲ τὴν Ἁγία Σοφία (π.χ. κάθε παρασκευὴ γινόταν ὀλονύχτιες ἀγρυπνίες τῶν πιστῶν ἀφιερωμένες στὴ θαυματουργὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας) τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα καταστράφηκε. Ὅπως μας πληροφορεῖ σύγχρονη σχεδὸν πηγὴ «ὁ Βίος τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τοῦ Νέου», ποὺ γράφτηκε τὸ 808, οἱ εἰκονομάχοι ἀντικατέστησαν τὶς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων μὲ παραστάσεις δέντρων, πτηνῶν καὶ θηρίων: «Τοῦ δὲ τυράννου τὸν σεβάσμιον ναὸν τῆς Παναχράντου Θεοτόκου τὸν ἐν Βλαχέρναις κατορύξαντες, τὸν πρὶν κεκοσμημένον τοῖς διατοίχοις ὄντα ἀπὸ τὴ τῆς πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ συγκαταβάσεως, ἕως θαυμάτων παντοίων καὶ μέχρι τῆς αὐτοῦ Ἀναλήψεως καὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καθόδου διὰ εἰκονικῆς ἀναζωγραφήσεως καὶ οὕτως τὰ τοῦ Χριστοῦ ἅπαντα μυστικὰ ἐξάραντος, ὀπωροφυλάκιον καὶ ὀρνεοσκοπεῖον τὴν ἐκκλησίαν ἐποίησε. Δένδρα καὶ ὄρνεα παντοῖα, θηρία τε καὶ ἄλλα τινα ἐγκύκλια διὰ κισσοψύλων, γερανῶν τε καὶ κορωνῶν καὶ ταῶνων ταύτην περιμουσώσας, ἴν' εἴπω ἀληθῶς ἄκοσμον ἔδειξεν».

Τότε ἐξαφανίστηκε καὶ ἡ ξύλινη, ἀργυρόχρυση καὶ ἱστορικὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἡ ὁποία ξαναβρέθηκε, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, τὸ 1030 κρυμμένη στὸν τοῖχο κατὰ τὶς ἐργασίες ἀνακαίνισης ποὺ ἔγιναν ἐπὶ Ρωμανοῦ Γ΄ Ἀργυροῦ.

Εἶχε ἤδη δημιουργηθεῖ ὁ τύπος τῆς Παναγίας τῆς Βλαχερνίτισσας, ποὺ διαδόθηκε μὲ ἀντίγραφα σὲ ὀλόκληρο τὸ χριστιανικὸ κόσμο. Ἡ Παναγία εἰκονίζεται ὀλόσωμη, μετωπικῆ, μὲ ὑψωμένα τὰ χέρια. Στὸ στῆθος, σὲ μετάλλιο, παριστάνεται ὁ Χριστὸς εὐλογῶντας. Μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Βλαχερνίτισσας συνδέεται καὶ τὸ θαῦμα τοῦ πέπλου ποὺ ἀνασηκωνόταν ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου ἀνάλογα μὲ τὴν περίπτωση, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ.

Μερικὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἀκόμη εἶναι σημαντικά. Τὸ 1070 ἡ ἐκκλησία καταστράφηκε ἀπὸ πυρκαϊά, ἀλλὰ μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν αὐτοκρατόρων Ρωμανοῦ Δ΄ Διογένη (1067-1071) καὶ Μιχαῆλ Ζ΄ τοῦ Δούκα (1071-1078) ξαναχτίστηκε. Ὁλόκληρο τὸ κτιριακὸ συγκρότημα κήκε τελικὰ τὸ 1434, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν Ἰλωση «ὑπὸ τινων ἀρχοντοπούλων θελόντων πιάσαι τινὰς νεοσσοὺς περιστερῶν» (Γ. Φραντζῆς), οἱ ὁποῖοι ἀνέβηκαν στὴ στέγη καὶ προκάλεσαν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν τὴν πυρκαϊά.

Τὸ γνωστότερο καὶ σπουδαιότερο γεγονὸς εἶναι ἡ σωτηρία τῆς Πόλης κατὰ τὸ 626 ὅταν πολιορκήθηκε ἀπὸ τὰ στρατεύματα τῶν Ἀβάρων. Ἡ εἰκόνα τῆς Βλαχερνίτισσας λιτανεύτηκε στὶς ἐπάλξεις ἀπὸ τὸ γιὸ τοῦ ἀπουσιάζοντος Ἡρακλείου, τὸν πατριάρχη Σέργιο (610-638) καὶ τὸ λαό. Ἡ πολιορκία λύθηκε, ἡ Πόλη σώθηκε καὶ ἡ σωτηρία ἀποδόθηκε στὴν Παναγία. Σύσσωμος ὁ λαὸς ὁδηγήθηκε μὲ τὴν εἰκόνα στὸν ἱστορικὸ ναὸ ὅπου ἀγρύπνησε ψάλλοντας τὸν Ἀκάθιστο Ὕμνο.

Τὸ 843, μὲ τὴ λήξη τῆς Εἰκονομαχίας, ἀπὸ τὸ ναὸ τῶν Βλαχερνῶν ξεκίνησε ἡ γιορτὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ποὺ καθιερώθηκε γιὰ τὸ θρίαμβο τῶν εἰκόνων. Κατὰ τὴν παράδοση ἐξάλλου τὸ 944 τοποθετήθηκαν στὸ παρεκκλήσιο τοῦ ναοῦ ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέα Ἀβγάρου, ποὺ ἔφεραν ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα.

Μετὰ τὸ 1204 καταλαμβάνουν τὸ ναὸ τῶν Βλαχερνῶν οἱ Λατίνοι μέχρις ὅτου ὁ Ἰωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης (1222-1254) τὸν ἐξαγόρασε ἀπὸ τοὺς Καθολικούς, ὅπως καὶ πολλὰ μοναστήρια τῆς Πόλης. Τὸ 1348 Γενουάτες πειρατὲς μὲ τὶς πολιορκητικὲς τους μηχανὲς προκάλεσαν ζημιὲς στὸ ἱερό.

Ἀπὸ τὶς μαρτυρίες ποὺ σώθηκαν ὁ ναὸς τῶν Βλαχερνῶν ἦταν δίπλα στὸν Κεράτιο, ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη. Γιὰ νὰ προστατευθῆ ὁ Ἡράκλειος περιτείχισε τὸ χῶρο. Ὅταν ἀργότερα ἰδρύθηκε τὸ Παλάτι τῶν Βλαχερνῶν, πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ ναὸ στὴ πλαγίᾳ τοῦ λόφου, Παλάτι καὶ ναὸς ἐπικοινωνοῦσαν μὲ σκάλα καὶ εἰδικὴ θύρα. Οἱ αὐτοκράτορες συχνὰ παρακολουθοῦσαν τὶς λειτουργίες καὶ ἀνάλογο ἦταν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας γιὰ τὸν ὁποῖο ἐξεδήλωναν μὲ κάθε τρόπο τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν πίστη τους. Εἶναι γνωστὸ πῶς στὶς ἐκστρατεῖες ἔφεραν μαζί τους μία εἰκόνα τῆς Βλαχερνίτισσας. Διασώθηκαν ἐπίσης πολλὲς σφραγίδες μὲ τὴν εἰκόνα της. Ἦδη ἀπὸ τὸν πατριάρχη Τιμόθεο (511-518) καθιερώθηκε ἡ πανήγυρις, ἡ λιτανεία δηλ. ποὺ γινόταν κάθε παρασκευὴ μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας στὴν ἐκκλησία τῶν Χαλκοπρατείων. Ὅρισμένες ἐορτὲς εἶχαν ἐπίσημο χαρακτῆρα: τῆς Ἰπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου), τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ Μεγάλῃ Παρασκευῇ καὶ ἡ Τρίτῃ τοῦ Πάσχα, ἡ τοποθέτησις τοῦ πέπλου τῆς Παναγίας (2 Ἰουλίου), τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας (31 Ἰουλίου), ἡ ἀνάμνησις τῆς σωτηρίας ἀπὸ

τοὺς Ἀβαροπέρες (7 Αὐγούστου), ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου), ἡ ἀνάμνησις τοῦ φοβεροῦ σεισμοῦ τὸ 740 (26 Ὀκτωβρίου).

Τὸ ἱερὸ τῶν Βλαχερνῶν, «ὁ μέγας νεῶς» τῶν συγγραφέων τὸ ἀποτελοῦσαν τρία κτίρια: Ἡ κεντρικὴ ἐκκλησία, τὸ παρεκκλήσιο τῶν λειψάνων καὶ τὸ «λοῦσμα».

Ἡ ἐκκλησία εἶχε τὸ σχῆμα τῆς ξυλόστεγης τρίκλιτης βασιλικῆς ὅπως οἱ ἀντίστοιχες Παναγία τῶν Χαλκοπρατειῶν καὶ ἡ μονὴ Στουδίου. Στὸν ἴδιο τύπο ξαναχτίστηκε, καθὼς φαίνεται, καὶ μετὰ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1070. Στὴν ἐσωτερικὴ ἐπένδυση γινόταν συνδυασμὸς ἔγχρωμης ὀρθομαρμάρωσης, ὡς τὴ μέση τῶν τοίχων, πρασίνου ἱασπι γιὰ τοὺς κίονες, χρυσοῦ καὶ ἀσημιοῦ γιὰ τὴν ἔξοχα τεχνουργημένη ὀροφή. Οἱ τοῖχοι πάνω ἀπὸ τὴν ὀρθομαρμάρωση ἔφεραν διάκοσμο ἀπὸ τοιχογραφίες καὶ ψηφιδωτὰ μὲ θέματα ἀπὸ τὸν Χριστολογικὸ κύκλο. Ὁ ἄμβωνας, ποὺ ἦταν τοποθετημένος στὴ μέση τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἦταν ὅλος ἀπὸ ἀσήμι. Ἐντυπωσιακὸ ἐπίσης ἦταν τὸ εἰκονοστάσιον. Πληροφορίες γιὰ τὴν θαυμάσια εἰκονογράφηση καὶ τὸν ὑπόλοιπο διάκοσμο τοῦ ναοῦ μᾶς ἔφησε ὁ πρεσβευτὴς Clavijo, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε τὶς Βλαχέρνες τὸ 1402 καὶ σὲ μεταγενέστερο κείμενο ὁ Ἰσίδωρος τοῦ Κιέβου (1385-1463) στὸ «Θρηνο» του γιὰ τὴν ἔξαφάνισις τοῦ περιλάμπρου ναοῦ.

Τὸ παρεκκλήσιο τῶν λειψάνων ἢ παρεκκλήσιο τῆς Ἀγίας σοροῦ ἦταν κυκλικὸ κτίσμα μὲ νάρθηκα, ποὺ βρισκόταν στὰ νότια τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ. Φιλοξενούσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λείψανα, τὸ ὠμοφόριον τῆς Θεοτόκου, τὸ πέπλο τῆς καὶ τὴν Τιμία Ζώνη. Ρῶσσοι προσκυνητὲς τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰ. περιγράφουν τὰ κειμήλια καὶ ἀναφέρονται στὰ λείψανα πολλῶν ἁγίων (Παταπίου, Ἀθανασίου, Παντολέοντος, Ἀναστασίας).

Τὸ «λοῦσμα» χωριζόταν σὲ τρία μέρη: τὴν ἱματιοθήκη - «τὸ ἀποδυτόν», τὴ δεξαμενὴ - «τὸν κόλυμβον» καὶ τὸν Ἅγιον Φωτεινόν. Ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸ παρεκκλήσιο. Τὸ λοῦσμα στεγαζόταν μὲ θόλο καὶ οἱ τοῖχοι ἦταν διακοσμημένοι μὲ εἰκόνες. Σὲ εἰδικὴ κόγχη βρισκόταν ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας. Ἡ δεξαμενὴ, στὸ νερὸ τῆς ὁποίας κατέβαινε κάθε παρασκευὴ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ λουζόταν, βρισκόταν στὸ κέντρο τῆς αἴθουσας. Ἀπὸ τὶς πηγὲς δίνονται λεπτομερεῖς περιγραφὲς γιὰ τὴν τελετὴ τῆς εἰσόδου στὸ λοῦσμα καὶ τὶς διαδικασίαις μέχρι τὴ λήψην τοῦ ἁγιάσματος: «...εἰσέρχονται τέλος εἰς τὸν Ἅγιον Φωτεινόν, εἰς τὸν ἐνδότερον θόλον καὶ ἄπτουσι κηροῦς ἔμπροσθεν τῆς μαρμαρίνου εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας ἐκχύνεται τὸ ἁγίασμα».

Ὑστερα ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1434 καὶ τὴν Ἄλωση, τὰ πάντα ἐρειπώθηκαν καὶ ἐρημώθηκαν. Ἡ φήμη καὶ ὁ πλοῦτος τοῦ ἱεροῦ ἔξαφανίστηκαν. Ἔμεινε μόνο ὁ χώρος τοῦ ἁγιάσματος. Ἡ περιοχὴ περιῆλθε σὲ Ὀθωμανοὺς μέχρι τὸ 1867,

χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ἀγοράσθηκε ἀπὸ τὴν συντεχνία τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων γουναράδων, οἱ ὁποῖοι ἔχτισαν πάνω ἀπὸ τὸ ἅγιασμα ναῖσκο. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τὶς φροντίδες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου προστέθηκαν καὶ ἄλλα προσκτίσματα καὶ ὁ ἀρχαῖος, ἱερός, περιτειχισμένος χῶρος ἀπέκτησε τὴν ὄψη ποὺ ἔχει σήμερα μὲ κεντρικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς τὸ ἅγιασμα. Οἱ τέσσερις τοιχογραφίες τοῦ ζωγράφου Εἰρήναρχου Κόβα, πάνω ἀπὸ τὸ ἅγιασμα (1964), ἀποτελοῦν ἀνάμνηση ἱερῶν συγκινήσεων καὶ μεγάλων στιγμῶν τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας.

Μελλοντικὲς ἀνασκαφὲς στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν πιθανὸν νὰ ἀποκαλύψουν τὰ ἐρείπια τοῦ μεγάλου βυζαντινοῦ ναοῦ.